

Халық даналығы мен хадис тағылымы

(Бағила, мынау кітаптың сырты. Кітаптың аты.

Цветной етіп осы тақырыпқа сай чатQPT-ден сурет па бірдеңе аларсың сыртына)

1-ші бет.

Алғы сөз

Бұл кітапшада қазақ халқының дін мен руханиятқа деген құрметі мақал-мәтелдерінен де көрініс табады. Халықтың ғұламалары мен данагөй қариялары Исламның негіздерін, хадистерді өз өмір тәжірибесімен ұштастырып, тәрбиелік сөздер қалдырған. Мақал-мәтелдер – халық даналығының ғасырлар бойы қалыптасқан асыл мұрасы. Олар халықтың өмірлік тәжірибесінен туындап, тәрбиелік маңызы бар нақыл сөздерге айналды. Осы басты ерекшеліктерін дәлелдей отырып, практикалық дидактикалық талдау жасап көрдім. Мен бұл жұмыста қазақ халқының ежелден ислам құндылықтарын құрметтеп, оны мақал-мәтелдер арқылы ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп отырғанын дәлелдегім келді. Біздің мақалдарымыз — хадистердің қазақша сөйлеген нұсқасы іспетті. Бұл жұмысым сіздерге ой салып, мазмұны ұнайды деп сенемін.

Құрастырған : Ұлағатқызы Асият.

Абылай хан атындағы №140 мектептің

9 сынып оқушысы.

(2-ші бет.Осыдан басталып, әрі қарай келесі беттер кете берсін)

Мақал дегеніміз не?

Мақал – қысқа да нұсқа, тәрбиелік мәні зор нақыл сөздер. Олар белгілі бір оқиғадан немесе халықтың өмірлік тәжірибесінен туындап, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасқан. Мақалдар ақыл-өсиет беріп, дұрыс бағыт көрсетеді. Қазақ мақалдары көбінесе ізгілік, адалдық, еңбек, білім, достық, әділдік сияқты құндылықтарды дәріптейді.

Хадис дегеніміз не?

Хадис – Пайғамбарымыз Мұхаммедтің (с.ғ.с.) сөздері мен амалдары. Исламда Құраннан кейінгі ең маңызды дереккөзі ретінде хадистер мұсылмандарға өмір сүрудің дұрыс жолын көрсетеді. Хадистер адамдарды жақсылыққа шақырып, жамандықтан тыйылуға үндейді. Хадистер тек рухани тәрбиені ғана емес, отбасылық, қоғамдық қатынастар мен саудасаттықтағы ережелерді де қамтиды. Байқап отырғанымыздай қазақтың ауыз әдебиетіндегі көптеген мақал-мәтелдер түп тамыры хадистерден бастау алғаны себепті бір-бірімен тығыз үндесіп, адамдарды адалдыққа, сабырлылыққа, еңбекқорлыққа және білімділікке шақырады. Екеуі де тәрбиелік мәні зор, рухани қазына болып табылады. Қазақ халқының мақал-мәтелдері мен Ислам дінінің құндылықтары үйлесім тауып, адамзат баласының рухани байлығын нығайтуға қызмет етеді.

Мақал мен хадис – қазақ даласы мен баласының мәдениеті мен рухани мұрасының ажырамас бөлігіне айналды. Қазақ мақал-мәтелдері Исламның негіздерін өз болмысымен сіңіріп, халықтың тұрмыс-тіршілігі мен руханиятына бағыт-бағдар беретін рухани ұғымдарға айналдырған. Мақал-мәтелдер аят-хадистермен үндесе отырып, ұрпақтарды тәрбиелеудің басты құралы ретінде қызмет етуде. Ата-бабамыз айтқандай «Дін – тірек, ақыл – жетек». Сондықтан кейбір хадистер мақал-мәтел ретінде қалыптасып, өмірлік, адамгершілік қағидаға айналған. Осылайша хадистер қазақ даласында халықтық нақыл ретінде өмір сүрген. Бұл хадистердің мағынасын өзгерту деген сөз емес, керісінше халық жадында ұзақ сақталу үшін қазақтың мәдениеті мен болмысын, тұрмыс-тіршілігі мен этникалық-этикалық тағылымын ескере отырып, адам өмірінің өткені мен бүгінін танып-білу мақсатында хадистерді одан әрі ұшқыр және жеңіл етіп жеткізу. Халық даналығы мен хадис тағылымы – қазақ дүниетанымының қос қанаты іспетті, себебі олардың арасында терең рухани, философиялық және көркемдік сабақтастық бар. Хадис тағылымы мен қазақ фольклорының (мақал-мәтелдер, толғаулар) мақсаты бір – кемел адам тәрбиелеу. Сол үшін мақал-мәтелдер мен хадистерді ұштастыра отырып адамдар өмірін мәнді әрі үйлесімді ете алады деп нық сеніммен айта аламыз.

Мақал мен хадистің ұқсастықтары

- Мазмұндық тереңдік: Екеуі де қысқа әрі нұсқа, бірақ мағынасы терең.
- Тәрбиелік мәні: Екеуі де адамдарды жақсылыққа, әділдікке, бірлікке шақырады.

- Өмірден алынған даналық: Мақалдар халық тәжірибесіне сүйенсе, хадистер Ислам іліміне негізделген.
- Жақсылыққа үндеу: Мақал да, хадис те қоғамда бейбіт өмір орнатып, адамдарды ізгілікке тәрбиелейді.

Хадистер – мұсылмандарға бағыт-бағдар беретін рухани нұсқаулықтар. Мақал-мәтелдер мен хадистер арасында мазмұндық, тәрбиелік және рухани үндестік бар екенін байқауға болады. Сол үйлесімділікті жік-жіктеп айта кетсек:

	Хадистер	Мақал-мәтелдер
1	Адалдықты ұстаныңдар, өйткені адалдық жақсылыққа, ал жақсылық жәннатқа жетелейді	Адалдық – ардың ісі, арсыздық – сордың ісі
2	Сендердің ең жақсыларың – өз қолымен еңбек етіп, адал ризық табатындарың	Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей
3	Сабыр – иманның жартысы	Сабыр түбі – сары алтын
4	Білім алу – әрбір мұсылманға парыз	Білекті бірді жығар, білімді мыңды жығар
5	Мүміндердің иман тұрғысынан ең кемелі – мінезі көркем болғаны	Жақсы сөз – жанға қуат.
6	Кімде-кім Аллаға тәуекел етсе, оған жеткілікті болады”	«Алладан қорықпағаннан қорық.» «Құдайсыз құрай да сынбайды.» «Тәубесіз пендеден түңіл.»
7	Адалдықты ұстаныңдар, өйткені адалдық жақсылыққа, ал жақсылық жәннатқа жетелейді”	«Адалдық жүрген жерде адамдық жүреді.» «Әділдіктің белгісі – жақыныңа да, жатқа да бірдей қарау.» «Арамнан тапқан – астан болмайды.»
8	“Адам тек өз еңбегінің жемісін ғана көреді”	«Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей.» «Қолы қимылдағанның аузы қимылдайды.» «Жігіттің үш жұрты бар: өзі, еңбегі, Отаны.»
9	“Сабыр етіндер, шүкір етіндер. Алланың нығметі үшін оған разы болыңдар”	«Сабыр түбі – сары алтын.» «Шүкір еткеннің ырысы артады.» «Сабырлы жетер мұратқа, асыққан қалар ұятқа.»
10	“Білім алу – әрбір мұсылманға парыз”	«Ақыл азбайды, білім тозбайды.» «Білекті бірді жығар, білімді мыңды жығар.» «Ғылым – шырақ, ақыл – жарық.»
11	“Барлық мүміндер – бауырлар”	«Досы көпті жау алмайды.» «Адам адаммен көрікті.» «Жақсы досты қымбат қазынаңдай сақта.»
12	«Алланың атымен басталмаған әрбір маңызды сөз бен іс шолақ».	«Сөздің басы бісміллә, бісмілләсіз іс қылма».
13	«Мақтау-мадақ әлемдердің Раббысы Аллаға тән».	«Мақтауға Алла ғана лайық»; «Кірсіз – ай, мінсіз – бір Құдай»;

14	«Қайда болсаң да , Алладан қорық».	«Халықтан ұял, Құдайдан қорық»; «Құдайдан қорықпағаннан қорық»; «Қорқуға Құдай ғана лайық».
15	«Бірдеңе сұрасаң, Алладан сұра. Жәрдем тілесең, Алладан тіле».	«Алладан сұрағанның екі бүйірі шығады, адамнан сұрағанның екі көзі шығады»; «Аллаға сиынған құстай ұшады, адамға сиынған мұрттай ұшады».
16	«Әлемдердің Раббысы Алла қаламаса, қалай алмайсыңдар».	«Адамның дегені болмайды, Алланың дегені болады».
17	«...Қандай да бір жапырақ жерге түспесін, (Алла) оны да біледі...».	«Құдайсыз қурай сынбас»;
18	«Ешбір жан ертең не істейтінін білмейді, ешбір жан қашан өлетінін білмейді»	«Алдағыны Алла біледі»; «Ертең не боларын ешкім білмейді»; «Өлім айтып келмейді».
19	«...Алланың рахымынан күдер үзбеңдер...».	«Үмітсіз – шайтан»; «Күніне тоқсан пәле көрсең-дағы, Сонда да күдер үзбе бір Алладан»;
20	«Жұмақ – аналардың аяқтарының астында».	«Жұмақ – аналардың аяқтарының астында».
21	«Алланың разылығы ата-ананың разылығында, Алланың ашуы ата-ананың ашуында».	«Ата-ана разы болмай, Алла разы болмас».
22	«Білім іздену әрбір мұсылман ер мен мұсылман әйелге парыз».	«Оқусыз білім жоқ, білімсіз күнің жоқ»; «Ақыл – тозбайтын тон, білім – таусылмайтын кен»; «Білекті бірді жығады, білімді мыңды жығады»;
23	«Ешкім ешқашан өз қолжазбасымен (маңдай терімен) тапқан тағамынан артық қайырлы ас жеген емес».	Еңбегің қатты болса, татқаның тәтті болады
24	Жебірейіл периште маған көршінің хақысын сондай көп өсиет етті, тіпті көршіні көршіге мұрагер ете ме деп ойлап қалдым».	Көршің тыныш болса, өзің тыныш.
25	«Аллаға және ақырет күніне иман келтірген адам не жақсы сөз сөйлесін, не үндемесін».	Басқа пәле — тілден.
26	«Жәннат — аналардың табанының астында».	Ананың көңілі балада, баланың көңілі далада.
27	«Адам өзінің досының дінінде (жолында) болады. Сондықтан кіммен дос болып жүргендеріңізге қараңыздар».	Жолдасы көптің олжасы көп. Жақсымен жолдас болсаң, жетерсің мұратқа
28	«Сабыр — шынайы иманның жарығы» немесе «Ешбір құлға сабырдан да кең әрі қайырлы сый берілмеген».	Сабыр түбі — сары алтын
29	«Білім іздену — әрбір мұсылманға парыз».	Білекпен бірді жығасың, біліммен мыңды жығасың.
30	«Амалдар тек ниетке байланысты».	Аққа құдай жақ.

Мақал-мәтелдер мен хадистердегі көркемдік тәсілдер

Хадистер де, халық ауыз әдебиеті де халықтың жадында тез сақталып, ұрпақтан-ұрпаққа ауызша таралуы үшін белгілі бір **көркемдік заңдылықтарға** сүйенген.

Ықшамдылық :

Хадистер де («Көркем мінез – діннің жартысы»), мақалдар да («Ер қадірі – елімен») өте қысқа, бірақ ауқымды философиялық ойды сыйдырып тұрады. Сөз өнеріндегі бұл қасиетті қазақта *«шешендік сөз»* дейді.

Ритм мен ұйқас

Араб тіліндегі көптеген хадистер ішкі ұйқасқа құрылған. Қазақ мақал-мәтелдері мен билер сөзі де көбіне өлең жолдары сияқты ұйқасып, егіз үндестікпен айтылады (мысалы: *«Алтау ала болса – ауыздағы кетеді, төртеу түгел болса – төбедегі келеді»*).

Аллегория және метафора (Бейнелі сөздер):

Екі тарап та терең мағынаны қарапайым халыққа түсінікті ету үшін табиғат құбылыстарын, жан-жануарларды мысалға алады.

Метафора:

	<i>Мақалда</i>	<i>Хадисте:</i>
1	Жақсының сөзі-жібек, Жаманның сөзі-күйік.	жақсы сөз-садақа
2	Сабыр түбі-сары алтын.	Сабырдан артық ,әрі кең сый берілмеген.
3	Жақсыдан-шарапат, Жаманнан-кесапат	Жақсы жолға шақырған адамға оған ергендердің сауабындай сауап бар

Қорыта келе, халық даналығы мен хадис тағылымы – бірін-бірі толықтырып тұрған рухани синергия. Қазақ халқы ислам дінін қабылдағаннан кейін хадистердегі асыл ойларды өз салт-дәстүріне, мақал-мәтелдеріне сіңіріп жіберді. Сондықтан бүгінде қазақ мақалдарын оқығанда, одан пайғамбар өсиеттерінің (хадистердің) жылы лебі мен асыл мағынасы анық сезіледі.

Әрбір халықтың тарихы мен тағдырына лайықты және ділі мен дініне сай ғаламның құрылымын, қоғам мен адам өмірінің мәні мен маңызын, дүниетанымдық, құндылықтық негізде жеткізетін шығармашылық мұраларында, халқымыздың ұлттық ойлау ерекшелігі ретінде айқындалған халық ауыз әдебиетінде ұлтымыздың әдептілік ережелері, соның ішінде діни құндылықтары мен имандылық ұстанымдары да, жан-жақты көрініс береді. Ұлттық руханияттың асыл мұрасы халық ауыз әдебиеті, аңыз-әпсаналар тарихи жырлар, ғашықтық жырлар, батырлар жырлары, тұрмыс-салт жырлары және мақал-мәтелдерде қазақ халқы ежелден сөздің және шешендіктің дүниетанымдық және рухани мәніне ерекше көңіл аударған. Халық дүниетанымында бұның барлығы дерлік тәлім-тәрбиелік, даналық және рухани имандылық күшке ие және қазақтың дәстүрлі ойлау мәдениеті мен рухани құндылықтық бағдарының, тағылымдарының асыл қазынасы болып есептелген. Қазақ ауыз әдебиетінің имандылық бастаулары мен тәлімдік әлеуеті адамды мейірімділікке, сабырлыққа, ұстамдылыққа, әділеттілікке, даналыққа, қонақжайлылыққа, яғни, рухани құндылықтарды адам бойында жинақтауға бағыт ұстайды.

